ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 4, številka 2, januar 2001 · ISSN 1408-2969

RAZPRAVE

Nenad Miščević

Stopnjeviti kozmopolitizem

Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru

Citiranje: Nenad Miščević, »Stopnjeviti kozmopolitizem«, *Analiza: časopis za kritično misel* 4, št. 2 (2000): 3–18.

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna (CC BY 4.0), https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sl.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

Nenad Miščević
Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru

STOPNJEVITI KOZMOPOLITIZEM

Prispevek daje odgovor na začetno dilemo pleme ali svet: nediskriminacijski kozmopolitizem (dober ali slab) ni edini tekmec nacionalizma. Dejanski nacionalisti vedo bolje kot njihovi filozofski zagovorniki: obstaja tretja opcija, koevolucija bližnjih kultur različnih etničnih skupin, ravno tako koevolucijo pa bi hoteli preprečiti. Vsi v svojih srcih globoko vemo, da konstruktivna kulturna prihodnost vsake srednjeevropske ali južnoevropske nacije ni v kakem oddaljenem kozmopolisu, temveč v samem konkretnem sodelovanju lokalnih sosednih skupnosti. Ko smo v filozofovi študiji, si to prizadevamo pozabiti, pronacionalistični filozof pa potem igra na našo pozabljivost, da bi nas soočil s svojo neprijetno dilemo: bodisi preširoko segajoč kozmopolitizem bodisi njegov cenjeni nacionalizem. Vendar pa je dilema zmotna: politično in zgodovinsko realna tretja opcija je običajno regija z dejanskim obsegom (srednja Evropa, Balkan), mnogo ožja in v tem smislu bolj "konkretna" in manj nejasna kot svet kot celota (kot bi predlagal apatridski kozmopolitizem) in širša kot posamezno etnično "pleme". To pomeni predlagati neko vrsto kulturalističnega kozmopolitizma, ki je tesno povezan z realnostjo različnih soseščin. Posameznik značilno pripada večjemu številu prekrivajočih se, vendar ne nujno koncentričnih krogov kulturne bližine. Najširši lahko sega čez kontinente (na primer krog katoliških tradicij), medtem ko je najožji lahko omejen na kakšno precej izolirano vas s posebno mikrokulturo. Zagovornik kulturalistične kozmopolitske alternative bo storil dobro, če bo zasledoval ta širok repertoar možnosti.

Ključne besede: nacionalizem, kozmopolitizem, multikulturalizem.

Globalne bolezni in globalna zdravila

> Slovenija danes resno razmišlja o svojih priložnostih v Evropski zvezi. Medtem ko je večina javnosti pretežno optimistično razpoložena, so nekateri veliko bolj kritični. Odločitev za ali proti globalizaciji se zdi na prvi pogled preprosta. Če ste proti ekonomski globalizaciji, ste potem proti globalizaciji nasploh. Tedaj ste za zapiranje v meje lastne države, proti dotoku tujega, predvsem ameriškega kapitala. Vtis, da gre za tako preprosto alternativo – za globalnost ali proti njej – je dokaj očiten v slovenski razpravi, v kateri vsi nasprotniki globalizacije, bodisi tisti z levice bodisi oni z desnice, pogosto skupaj organizirajo okrogle mize. Besednjak, ki se uporablja, je splošni besednjak nacionalnega interesa, skupen tako desnici

kot izolacionistični levici. “Tudi najboljša možna vključitev v Evropsko zvezo bi bila z vidika nacionalnega interesa kapitulacija,” piše Tomaž Mastnak (v zborniku *Suverenost Slovenije*, Nova revija, 1999, str. 31), na čigaršnje argumente se bomo pogosto vračali. Taka odločna izolacionistična stališča je nekdaj zastopala zgolj desnica; danes se je politično prizorišče spremenilo, tako da nam stara delitev na desnico in levico ni v prav kako veliko pomoč (kot kaže tudi nova razporeditev stališč za in proti Nato paktu, ki se ne ujema z razdelitvijo na levico in desnico). Navedimo še malo Mastnaka: “Nacionalni interes je vezan na državo. Država je po definiciji suverena, sicer o njej ne moremo govoriti.” (*ravno tam*) Naj pripomnimo, da gre za avtorja, ki je po svojih številnih stališčih značilno na levici. Toda ko gre za stališča, ki si prizadevajo za izolacijo (“izolacionizem”) – v nasprotju z integracijskimi stališči (“integracionizmom”) –, uporablja pojmovnik nacionalnega interesa kot takega, republikanske države kot nosilca popolne suverenosti (suverenost je, pravi, “nedeljiva in absolutna”), ki je bil zgodovinsko običajno rezerviran za desnico. Mastnak sklene svojo knjigo o Evropi s kritičnim komentarjem o prebivalstvu Slovenije, ki pristaja na to, da se odreče suverenosti: “Pot prebivalstva te dežele, ki noče biti država, v Evropo, zato spominja na potovanje lemingov.” (Mastnak, 1998: 132) Z drugimi besedami, ni volja prebivalstva tista, ki določa nacionalno hotenje in dobro nacije, temveč bi se volja prebivalstva morala ravnati po interesu nacionalne suverenosti kot take. Celo ko bi vsi Slovenci in drugi prebivalci Slovenije hoteli v Evropo pod ponujenimi pogoji, to nikakor ne bi bilo v redu za slovensko nacijo (ki bi morala biti nekaj drugega in nekaj več kot celota prebivalstva!). Z drugo besedo, teze izolacionistične levice in desnice se v Sloveniji komajda razlikujejo. Glede odločitve za ali proti globalnosti sta obe preprosto proti.

Vendar pa inozemski protesti proti ekonomski globalizaciji, na primer praški na začetku jeseni, ponujajo drugačno sliko zavezništva. Mnoge organizacije, ki protestirajo proti ekonomski globalizaciji, so tudi same globalne; take so predvsem ekološke organizacije, ki nastajajo na bogatem Zahodu, vendar pa delujejo v Aziji in Latinski Ameriki in skrbijo za tamkašnje razmere. Druge, ki so same na sebi majhne in lokalne, se s sebi podobnimi povezujejo v dokaj globalno mrežo. Tretje imajo sedež v ZDA ali v Evropi, vendar pa organizirajo globalno informiranje preko interneta (če vas tema zanima, si poglejte tekste na naslovu “www.zmag.org”, najbogatejšem izvoru levičarskih političnih gradiv iz ZDA, pri katerem sodelujejo znani intelektualci, kakršen je Chomsky). Težko bi rekli, da so te organizacije proti globalnemu povezovanju, čeravno so gotovo proti globalizaciji zahodnega kapitala. Ta bistvena poanta ostaja skrita časopisnim poročilom, ki se pretežno osredinjajo na spopade s policijo, škandale in cirkus, ki spremlja proteste. Ravno tako se je izmaknila tudi zaskrbljenim Čehom, ki jih je najbolj razburjalo to, da so praški protestniki proti kapitalizmu, njihovi novi svetinji, globalni vidik pa se jih sploh ni dotaknil.

Drugače povedano, če ste nasprotnik ekonomske globalizacije, v kateri vidite predvsem širjenje ameriškega kapitala, to še ne pomeni, da morate biti ozkosrčni lokalist, še najmanj pa šovinist. Številni zelo dejavni nasprotniki take ekonomske globalizacije niso nasprotniki globalizacije nasploh: so za globalno, kozmopolit-

sko povezovanje, vendar opravljeno na drugačen, demokratičnejši način od tistega, kakor različne dežele povezuje širjenje kapitala. Temeljna motivacija glede nadzora ekonomske globalizacije je jasna. Klin se s klinom izbija: če želite nasprotovati globalnemu izkoriščanju ali če ste privrženec demokratičnega nadzora globalnih ekonomskih procesov, potem morate tudi sami delovati globalno.

Tako postaja razprava splošnejša in kaže na širši okvir. Problemi, ki so povezani z nacijo, odcepitvijo in osamosvajanjem, suverenostjo in izolacijo/integracijo, so se v poblokovskem svetu postavili z novo ostrino. Stari model izoliranih, popolnoma suverenih nacionalnih držav (ki je bil prvič uzakonjen z westphalskim mirom pred tremi in pol stoletji) se je umaknil pred dvojnim pritiskom: zunanjim, ki ga ekonomska, politična in pravna globalizacija izvaja na vsako posamezno državo, in notranjim, ki ga znotraj mnogih držav opravljajo močne manjšine (Kosovo, Quebec, Škotska, Rusija). Opozorimo naj, da tu tava in blodi tudi mednarodno pravo, ki išče oporo predvsem v etični razpravi: vodilne svetovne revije za mednarodno javno pravo so polne filozofskih razprav, ki naj bi utemeljile pravne odločitve.

Pleme ali svet?

Zato začnimo s splošnejšim vprašanjem: Kaj sta prava oblika in doseg družbenega in kulturnega življenja? Sta svetovljanska ali ozko nacionalna? Naj nekoliko dramatiziram in imenujem odločitev dilema pleme ali svet. Drugo opcijo zagovarjajo tako tradicionalni kulturni nacionalisti kot tudi sodobnejši avtorji, ki bi jih lahko imenovali delitveni multikulturalisti, katerih krilatica je: multikulturalizem da, vendar z jasno ločitvijo med soobstajajočimi kulturami. Naj navedem značilno kritiko kozmopolitizma: “Tisto, kar kozmopolitizem zakriva, celo zanika, so danosti življenja: starši, predniki, družina, rasa, religija, dediščina, zgodovina, kultura, tradicija, skupnost – in nacionalnost.” (Himmelfarb, 1996: 77) To je vprašanje, ki ga hočem tu na kratko obdelati. V pričujočem prispevku želim kozmopolitizem razbremeniti tovrstnih napadov in pokazati na premisleke, ki so mu v prid. Najprej pa moramo pojasniti vpleteni pojem.

Če začnemo z definicijo, ki jo dolgujemo Marthi Nussbaum, je kozmopolit nekdo, “ki je primarno vdan skupnosti človeških bitij v celem svetu” (Nussbaum, 1996: 3). Kanadski politolog C. Lu pojasnjuje njeno definicijo tako v njenem kritičnem kot konstruktivnem vidiku: “Kozmopolitsko etiko običajno razumejo, da se nanaša na univerzalistično moralo, ki se izogiba ozkim, posebno nacionalnim omejitvam ali predsodkom. Pozitivneje, kozmopolitska etična perspektiva ima za posledico priznanje nekega pojma skupne človečnosti, ki ga etično prevede v ideal skupnih moralnih dolžnosti do drugih zaradi te človečnosti.” (Lu, 2000: 244) Pogge poudarja tri sestavine perspektive: prvič, *individualizem*, drugič, *univerzalnost*, ki ima za posledico, da mora biti vsak posameznik predmet skrbi, in to vsakega posameznika, kar pa da tretjo značilnost, *splošnost*. Moralni kozmopolitizem (pravkar opisani) razločuje od legalnega, ki je definiran s svojo zavezanostjo “konkretni politični ideji globalnega reda, v katerem imajo vse osebe enakovredne legalne pravice in dolžnosti, to je, so sodržavljani univerzalne republi-

ke" (Pogge, 1992: 49). Jaz sam bi želel dodati kulturni kozmopolitizem, ki trdi, da je idealna kulturna pripadnost tista, ki je odprta za raznolikost kultur, potencialno vsaki in vsem kulturam, ki so bile kdajkoli ustvarjene.

Omenili smo, da se zdi, da globalni problemi zahtevajo globalne rešitve in potemtakem kozmopolitski duh, ko se jih lotevamo. Nadalje, kozmopolitska kultura ni oddaljen sen. Večina intelektualcev v zahodnih državah danes živi v povsem kozmopolitskem mikrosvetu. Kakor opisuje J. Waldron:

> "Kozmopolit lahko živi vse svoje življenje v enem mestu in ima vseskozi isto državljanstvo. Vendar pa zavrača, da bi o sebi mislil tako, kot da ga določa njegova lokacija, ali njegovi predniki, ali njegovo državljanstvo, ali njegov jezik. Čeravno lahko živi v San Franciscu in ima irske prednike, ne šteje, da je njegova identiteta ogrožena, ko se uči španščine, ko je kitajsko hrano, nosi obleko, ki je bila narejena v Koreji, posluša na japonski opremi Verdijeve arije, ki jih poje maorska princesa, sledi ukrajinski politiki in ko prakticira budistične meditacijske tehnike. Je bitje modernosti, ki se zaveda življenja v zmedenem svetu, in ima zmeden jaz." (Waldron, 1995: 95)

Ali je mogoče tak kozmopolitizem razširiti iz intelektualčevega mikrosveta na celoten svet? Ali lahko obstaja splošna kozmopolitska kultura, ki bi uresničila kozmopolitsko utopijo, in ali obstaja možnost, da bi se kaj takega dejansko zgodilo? Nekateri avtorji, na primer sam Waldron, mislijo, da je to mogoče. Obstaja pa vedno večji konsenz, da bo kozmopolitska utopija nujno ostala to, kar je, namreč utopija. Četudi je odgovor na prvo vprašanje nikalen, bi mnogo ljudi še vedno utegnilo misliti, da je prava kozmopolitska opcija v večini držav sveta odprta zgolj za elito (ki je zmožna obsežnih potovanj, ki govori tuje jezike, ki je zmožna razumeti široko raznolikost oblik izraza in vživetja v neobičajne izražene čustvene komplekse). Zahteva zapleten proces urjenja in vzdrževanja, ki utegne biti za večino posameznikov in skupnosti predrag. "Plemenska" alternativa je torej še vedno zmagujoča, bi utegnili pomisliti mnogi bralci.

Stvari so videti drugačne, ko se lotimo drugega vprašanja, to je, ali je dilema dejansko temeljita? Znotraj vsake makroregije v svetu obstajajo zadostne kulturne podobnosti, ki utemeljujejo makroregionalno kulturo, posrednico med čisto kozmopolitsko in čisto etnonacionalno kulturo. Obstaja nekaj takega, kot je znamenita srednjeevropska kultura, ki vsebuje pomembne germanske, slovanske in madžarske sestavine plus, na obrobju, beneške ali turške primesi, vse to pa se je zlilo skupaj v tisočletju skupne zgodovine. Nobene posamezne etnonacionalne kulture v regiji ne bi bilo mogoče razumeti brez te makroregionalne kulture, obstaja pa tudi dobra priložnost, da se bodo mnoge razvijale znotraj takega makrokonteksta, vendar bodo zdaj izpostavljene globalizirajočim vplivom z angloameriške strani. Južno mediteranska kultura podobno združuje nekatere arabske in nearabske kulture, severno mediteranska združuje zelo različne nacionalne kulture – nekatere romanske, nekatere slovanske plus albansko, grško in turško. Mnogi avtorji pa gledajo na obe makrokulturi kot kulturi, ki se zlivata v širšo mediteransko kulturo. Ravno tako so Hrvatu katoliku Bošnjaki bližji po jeziku in poreklu, Poljaki po veroizpovedi, Madžari pa po pol tisočletja skupne zgodovine. Zato je v nje-

govem interesu povezovanje z različnimi entitetami, da bi izrazil različne vidike svoje kulturne identitete.

Če preidemo na nižjo raven od makroregije, ravno tako vidimo, da v sodobnih državah običajni ljudje z različnim etničnim poreklom živijo skupaj, vzajemno dokaj tesno, včasih pa tudi intenzivno sodelujejo, ne da bi samohotno in vztrajno zahtevali, da bi bili ločeni. Etnonacionalno merilo pripadnosti gotovo ni osrednje merilo politične organizacije. Države v svetu so značilno multietične, z etično pripadnostjo, ki najpogosteje seka državne meje. Za mnoge etnonacionalne skupine to pomeni naslednje potrebe: prvič, njihovi lojalnosti in nekaterim njihovim institucijam je treba dopustiti, da segajo onstran državnih meja, tako da imajo, drugič, trajni interes glede odprtih meja in trajnega sodelovanja med dvema ali več državami, katerim pripadajo, in tretjič, tak interes je mogoče zadovoljiti le z makroregionalno integracijo teh držav, ki jo spremljajo mikroregionalne povezave prek državnih meja. Očitno je, da bi morali v taki perspektivi etnonacionalnim skupinam dati priložnost, da razvijejo svoje politične identitete, vendar le v obsegu, ki je združljiv z zahtevami sodelovanja in stabilnosti. To postavlja na laž nacionalistično trditev, da normalno življenje, identiteta in razcvet niso možni, razen če kdo ni član neke posamezne nacionalne države. Morali bi domnevati, da ljudje "volijo s svojimi nogami", da bi ostali skupaj, v nasprotju z izolacionizmom, ki je impliciten v velikem številu pronacionalistične literature.

To nas tudi spominja, da so dejanski nacionalistični spopadi spopadi z najbližjimi sosedi. V nacionalistično vodenih državah včasih kritizirajo kozmopolitizem iz strahu, da bo v državo pripeljal sosede ali da bo vzpodbudil notranje manjšine, da bodo zahtevale svoje pravice. Pravi protikozmopolitski občutki so torej sorazmerno nepomembni: antipatija do kulture s svetovnim obsegom pride šele po gnusu do sosedov in po hlinjenem protikozmopolitizmu, ki zgolj prikriva ideologijo "sovraži svojega bližnjega".

Kakšen je moralni status sobivanja in njegove omejitve? Trdim, da je pozitiven, in sicer iz naslednjih razlogov. Prvič, zmanjšuje naravni strah in sum glede tistega, kar nam je "tuje". Strah in sum sta prvi gibali vzajemnega nezaupanja in – pogosteje da kot ne – vodijo k vrsti situacij, ki je znana pod imenom zapornikova dilema, z naraščajočim vzajemnim nezaupanjem in spiralo groženj in nasilja, ki ga vzbudi; ko skupina enkrat začne graditi nacijo, postane reaktivni nacionalizem drugih skupin, ki jim ta grozi, neizogiben in celo pogojno upravičljiv. Sobivanje nas uči, da se izognemo taki usodni spirali. Drugič, uči posameznike, da naj priznajo skupno človečnost v obliki variacij in drugačnosti. To priznanje ima samo na sebi intrinzično moralno vrednost. Imenujmo iz tega izvirajočo omejitev glede zaželene oblike kulturnega življenja

SOBIVANJSKA OMEJITEV: *v normalnih okoliščinah živijo skupaj v moderni državi državljani z različnim etničnim poreklom in zelo pogosto cenijo tovrstno življenje. To samo dejstvo sobivanja je dobro vzdrževati. Tako stanje bi torej moralo zagotoviti stabilen in trajni okvir sobivanja.*

Pronacionalistična in izolacionistična literatura ustvarjata vtis nenehnega stanja budnosti: različne nacionalne skupnosti so opisane kot tiste, ki nenehno "slavijo

svojo drugačnost" in potencialno ali dejansko zahtevajo suvereno državo, one, ki niso tako opisane, pa so implicitno opisane kot skupnosti, ki nimajo zadostnega samozavedanja. V nasprotju s to sliko pa sobivanjska omejitev opominja politične teoretike (in politike, če naj bi se zanjo zmenili), da izbruh manjšinskih zahtev za odcepitev ni samohoten izraz nenehnega in naravnega hrepenenja, temveč povečini rezultat neuspeha večine, da bi ponudila res enake pogoje za člane manjšine, in odtujitve, ki je posledica te vsiljene, nehotene izolacije manjšine. Standardni nacionalistični odgovor je, da je družabnost nevarna za identiteto in torej za stabilnost oseb. Trdi se, da spočenja slabotne, nevrotične "osebnosti brez kvalitet". (Popijte skodelico kave s tujcem in izgubili boste svojo dušo, kot je mislil prerok Izaija. Če omenimo slovenski primer, se je celo intelektualec Trstenjakovega kova spustil tako nizko, da je obtožil "južnjake", da so naučili Slovence psovanja in bogoskrunstva.)

Naj se teh vprašanj lotim po vrsti. Prvič, vrednost avtonomije. Avtonomija je bistvena vrednost za državljane sodobnih držav. Ni treba, da seže tako daleč kot iskanje "popolne avtentičnosti", relativizirajoč vse moralne okvire, vendar gotovo vključuje pravico do odločanja o načinu življenja, ki ga hočemo živeti. Avtonomija zahteva izbiro dolžnosti in nize dolžnosti. Res je, da nacionalni okvir običajno ponudi nekakšne vzorce načinov življenja in tako tudi kontekst izbire za mnogo ljudi. Mnogi načini življenja, ki jih ponuja sodobna država, pa kajpada niso "nacionalni" v kakršnemkoli prepoznatnem smislu (mnogi poklici, kakršna sta profesor matematike ali vodovodni inštalater, so povsem nevtralni, kar zadeva nacionalnost), medtem ko so drugi očitno uvoženi iz določenih svetovnih središč in tvorijo vodilne podobe in merila prakse (rock kultura, budizem, obsedenost z računalniki in virtualno resničnostjo), tretji pa so spet strogo lokalni, podnacionalni. Naposled, tako izbiro zagotavlja le kulturni pluralizem pripadnosti, od katerih so mnoge prostovoljne.

Multikulturalist, ki zagovarja zaprte skupnosti, bi utegnil odgovoriti takole: Toda, ali člani manjšine želijo imeti izbiro? Ali je asimilacija zanje živa opcija? To je odvisno od posameznih okoliščin. V nasprotju z nacionalistično sliko se moramo spomniti, da izbruhi manjšinskih zahtev po odcepitvi zelo pogosto niso samohotni izrazi nenehnega in naravnega hrepenenja, temveč povečini rezultat neuspeha večine, da bi ponudila res enake pogoje za člane manjšine, in odtujitve, ki je posledica te vsiljene, nehotene izolacije manjšine. To je še posebej res za priseljene manjšine. Član avtohtone manjšine kajpada tudi utegne raje videti, da se nanj ne gleda vselej in predvsem kot na člana manjšine. Anthony Appiah je razvil tako smer dokazovanja glede na raso: ne glede na to, kako močno se solidalizira s svojimi črnimi tovariši, želi, da o njegovem talentu sodijo po intrinzičnih odlikah, ne pa glede na dejstvo, da je Afroameričan, želi, da svobodno razvija svoj okus in podobne stvari.

Naj zdaj na kratko preidem k identiteti. Kulturne in druge pridobljene "identitete" bi morale biti dovolj plastične, da ne bi prišle navzkriž z avtonomijo. Predlagali smo, da je treba vzeti pridobljene identitete resno, vendar pa jim ne smemo podeliti dramatične pomembnosti, ki jo pripisujemo dobesedni istosti. V nasprotju z dobesedno istostjo osebe ali jaza, ki je v tem banalnem smislu številčno eden, pa

pridobljene identitete dopuščajo pluralizem kulturnih identifikacij, kar ima za rezultat pluralno in spreminjajočo se kulturno identiteto (v nedobesednem, metaforičnem smislu). Resnost kulturne identitete ne ogroža dejstvo, da ni dobesedna istost. Psihološka pomembnost identifikacije, ne pa povezava s številčno istostjo, je tista, ki stori, da je kulturna identiteta bistvena. Naj pojasnim. Če se kdo identificira z neko značilnostjo, potem je nagnjen k temu, da ji pripisuje dejansko pomembnost v svoji pretekli biografiji in v dejanskih odločitvah. Ravno tako tudi poskuša delovati vsaj v skladu s to značilnostjo in njenimi normativnimi dolžnostmi in jih dalje razvijati. Nadalje, v primeru dolgotrajne identifikacije obstaja sklenjen krog vzajemne ojačitve med značilnostjo in naravnanostjo. Vse to daje identifikaciji dovolj resnosti, ne da bi obstajala kakršnakoli nuja, da bi to značilnost razglasili za nekaj, kar je ontološko nujno za istost osebe.

Standardni nacionalistični odgovor je, da je družabnost nevarna za identiteto in torej za stabilnost oseb. Videli smo, da to ni res in da je treba to stališče razkrinkati. Psihološko verjetno ni nikakršne pozitivne korelacije med trdnostjo značilnosti in stabilnostjo identifikacije; fleksibilne značilnosti lahko podprejo stabilno identifikacijo. Naposled, vsakdanje izkustvo kaže, da ljudje tako spreminjajo svoje identifikacije v toku svojega življenja kot tudi da se vzajemno nezdružljive identifikacije menjujejo v prevzemanju vodilne vloge v različnih časih: nogometni navijač ne bo imel nobenih problemov pri identifikaciji s svojim domačim moštvom, ko igra proti drugim v nacionalni ligi, z nacionalnim moštvom, ko igra s tujimi moštvi, in z izbranimi, bližnjimi tujimi moštvi, ko igrajo proti oddaljenim tujim moštvom ali proti moštvom, ki jih še posebej ne mara.[1]

Te pripombe poskrbijo za obtožbo, da mnogovrstne identifikacije pripomorejo k "šibkemu jazu". Nasprotno, tvorijo del običajne bogatosti življenja in priložnosti. Moralne in politične posledice gredo v smeri pluralizma. Minimalna zahteva je zahteva *nediskriminacije*, ki ima v temelju opraviti z vrednoto enakosti. Več kot minimalna zaželena stvar zadeva priložnosti za razvijanje naše identifikacije na *svoboden in hoten način* (tako v pozitivni smeri sprejemanja tistega, kar je dano, kot v negativni smeri v smislu pravice do izhoda) in izvira iz vrednosti svobode. Ravno tako pa bi morali biti svobodni, da se *ne* identificiramo s tako pripadnostjo, da jo jemljemo za naključno in mejno značilnost, ne da bi si nakopali kakršnokoli negativno politično posledico. Naj imenujem ta izid

OMEJITEV NA PODLAGI DOSTOJANSTVA: *minimalno – ne bi smeli biti neupravičeno po-*

[1] (1) Ljudje se normalno raje identificirajo s tistim, na kar gledajo kot na pozitivne lastnosti (to je del razumljivega optimizma naše notranje zgradbe); precej tragična usoda je, če se moramo identificirati z lastnostjo, ki se nam zdi nekoristna ali zaničljiva.

(2) Če neka nehotena značilnost očitno in vztrajno igra pomembno vlogo v našem življenju, je nemogoče, da ne bi priznali, da je to naša lastna značilnost, da ne bi sprejeli njenih posledic za nas in da se ne bi v tem smislu z njo identificirali.

(3) Dejanska pripadnost neki dani kategoriji (vidni rasi, spolu, etničnemu poreklu) je pogosto nehotena. Če je taka pripadnost hkrati družbeno razvrednotena in obravnavana kot pomembna negativna značilnost osebe, ki jo nosi, se bo oseba povečini prisiljena identificirati z njo – v smislu, opisanem pod (2) – in nositi posledice. V najslabšem primeru bo oseba ponotranjila družbeno sodbo, značilnost pa se ji bo zdela nekoristna in zaničljiva.

(4) To nam daje povezavo s pomembnostjo dostojanstva in priznanja, to je, z zahtevo, da pripadnost dani kategoriji ne bi smela biti v nasprotju z osebnim samospoštovanjem. Nehotena pripadnost bi morala biti družbeno priznana, ne pa razvrednotena.

stavljeni v položaj, da bi se morali sramovati svoje objektivne pripadnosti dani družbeni kategoriji, to je, zadevno značilnost bi nam moralo biti omogočeno nositi z dostojanstvom. Na več kot minimalni ravni pa bi morali, če se tako odločimo, biti zmožni negovati prvine naše pripadnosti, skrbeti za njih in jih razvijati, ob predpostavki, da identifikacija ni v nasprotju s splošnimi moralnimi zahtevami. Ravno tako bi morali biti svobodni, da se ne identificiramo s tako pripadnostjo, da jo jemljemo za naključno in mejno značilnost, ne da bi si nakopali kakršnokoli negativno politično posledico.

Kaj storiti, da bi bil kozmopolitizem bolj realističen?

Sobivanjska omejitev in omejitev na podlagi dostojanstva predlagata pluralistični, interkulturni okvir, upoštevajoč kroge lokalne, nacionalne, makroregionalne in druge možne identifikacije. To je mišljeno kot protiutež ožjemu premisleku, ki trdi, da je različnost kultur (ohranjenih v državi, ki jim dopušča priznanje) pomembna dobrina. Potem bi morali pustiti širok rob izbire za same zainteresirane posameznike. Dejansko bi oni morali opraviti uravnoteženje: Če ohranitev neke kulture ni v navzkrižju s preferencami in daljnoročnimi interesi njenih članov (vključno s potrebo po ustvarjalni inovaciji) niti z interesi drugih članov njihove civilne (teritorialne) skupnosti, potem jo je – *ceteris paribus* – bolje ohraniti kot ne. Le v opisanih in le v takih okoliščinah je posameznikovo zasledovanje ohranitve kulture moralno vredna naloga (enakovredna zasledovanju izvirnosti in inovacije). Interes za ohranitev neke kulture, za katero so zainteresirani mnogi posamezniki po svoji svobodni izbiri, je *prima facie* razlog za to, da se jo podpre z administrativnimi ukrepi. Ne obstaja nikakršna apriorna domneva, da je zadevna kultura nacionalna; podpora je v enaki meri primerna za mikro im makroregionalne tradicije in posameznosti. Kulturna ustvarjalnost (posebno izvirna ustvarjalnost) je dejansko odvisna od komunikacije in vzajemnega prepletanja različnih slogov življenja in dela. Mnogi intelektualci v vzhodni Evropi, ki ne morejo intenzivno sodelovati v takem življenju, to dejstvo obžalujejo (kot kažejo, na primer, številne zahteve po denarju za potovanja in štipendije, naslovljene na revne fonde v vzhodni Evropi, ki bi nekomu omogočile vzpostavitev mednarodnih stikov). Naj opomnimo, da humanistika in umetnosti niso edina področja mednarodnega oblikovanja kulture. Znanost je dandanašnji res globalno in kozmopolitsko podjetje najvišje kvalitete. Še več, pomemben del njene odličnosti dokazljivo izvira iz njenih univerzalnih in univerzalističnih lastnosti. Naposled, univerzalni značaj znanosti ne izključuje variacije v prispevkih, ki jih lahko dajo posamezne kulture, in ni sovražen do lokalnih in posebnih značilnosti kulture, ki imajo trajno vrednost.

Nacionalist se utegne delno strinjati, vendar potem trdi, da je edina raznolikost kultur, ki jo je vredno imeti, raznolikost etnonacionalnih kultur, ohranjenih v čistem stanju ali vsaj v stanju, ki jim dovoljuje, da so priznane kot nacionalne. Njegova linija obrambe se podre: čistost ni dobra, kulturni slogi so povečini nadnacionalni, mešanje kultur pa ustvarja nove in zanimive oblike in kulturne "enote". Moramo opraviti uravnovešenje: Če ohranitev neke kulture ni v navzkrižju s preferencami in daljnoročnimi interesi njenih članov (vključno s potrebo po ustvarjalni inovaciji) niti z interesi drugih članov njihove civilne (teritorialne) skup-

nosti, potem jo je – *ceteris paribus* – bolje ohraniti kot ne. Ne obstaja nikakršna apriorna domneva, da je zadevna kultura nacionalna; podpora je v enaki meri primerna za mikro im makroregionalne tradicije in posameznosti. Treba je priznati pluralnost kulturnih form, od katerih mnoge niso posebej etnonacionalne, in postaviti na enakovredno raven tako starinski interes za ohranitev kot prizadevanje za izvirnost in inovacijo. Ta drža tudi dopušča popravek moralno odbojnih lastnosti katerekoli dane kulture. Predlog upošteva dejstvo, da ustvarjalni razvoj umetnosti in kulture utegne zahtevati pluralistični kontekst, ki lahko v našem času preide vso pot tja do kozmopolitskega okvira.

To je potem predlog pluralistične, nenacionalistične različice obrambe kulturne raznolikosti. Kvazimitično idejo čistosti neke kulture nadomesti s plemenitejšim pogojem, namreč z ohranitvijo kulture v prepoznatni obliki.

Tak kulturalistični kozmopolitizem bi moral upoštevati prekrivajoče se, vendar ne nujno koncentrične kroge lokalnih, nacionalnih, makroregionalnih in drugih možnih identifikacij. Tako lahko odgovori na kritiko, ki jo značilno naslavljajo na kozmopolitizem, to je, da zanika "danosti življenja: starše, prednike, družino, raso, religijo, dediščino, zgodovino, kulturo, tradicijo, skupnost – in nacionalnost", če naj to navedemo proti Himmelfarbu. Kozmopolitu kajpada nikakor ni treba zanikati, da ljudje imajo družine in prednike. Prej je pobesneli nacionalist tisti, ki sili ljudi k zanikanju svojih prednikov in družine, če se zanje primeri, da imajo napačno etnično poreklo, čemur smo priča v dogodkih v prejšnji Jugoslaviji. (Legalni izraz tega besa je najti v daytonski ustavi Bosne in Hercegovine, v četrtem aneksu sporazuma, kjer se vztraja na etnični ločitvi treh skupnosti v ločene "entitete", ki so jih verjetno zahtevali Tudjman, Izetbegović in Milošević, ko so s trgovanjem skicirali ustavo.) Bolj kozmopolitski pristop bi bil bodisi nevtralen do pripadnosti naših prednikov bodisi bi na variacije gledal kot na obogatitev in dobrino, ki jo je treba zadržati. Nacionalizem, ne pa kozmopolitizem, je tisti, ki nenehno potvarja zgodovino, da bi zadržal mitologijo.

Zakaj je kulturni pluralizem moralno pomemben? Dobro, to je šola nepristranskosti, ki nas pripravlja za življenje v svetu, v katerem vedno bolj naraščajo vzajemna delovanja preko nacionalnih, državnih, rasnih in vseh drugih vrst meja. Naj si pomagam z argumenti Marthe Nussbaum, ki predstavlja kozmopolitsko opcijo s sklicevanjem na njene izvore pri cinikih in stoikih (Nussbaum, 1996). Ta opcija nam naroča, da smo vdani tistemu, kar je dobro za vsa človeška bitja, metaforično, da smo zvesti svetovni skupnosti. (Nekatere kritiki najdejo tu neupravičeno dvojnost: po njihovem mnenju imamo moralno dolžnost do dobrega, ne pa do ljudi, za katere se zgolj primeri, da eksistirajo v sedanjem času.) Prava pot do take vdanosti vodi preko kozmopolitske izobrazbe. Nussbaumova opaža, da otroci nerazločevalno odgovarjajo na človekov obraz kot tak; skupna človečnost je prvi temelj prepoznanja. Ljubezen do znanega je ravno tako uravnotežena z radovednostjo do oddaljenega in neznanega. Kozmopolitska vzgoja bi se morala posvetiti slednjemu in razširiti kroge znanega in dobrega prijateljstva, in to iz več razlogov. Prvič, s stikom s tujimi tradicijami se učimo o svojih lastnih omejitvah, naključnostnih našega okusa in preferencah. Drugič, kozmopolitska vzgoja povzroči, da smo se bolj zmožni spoprijeti z globalnimi problemi naše dobe, ki presegajo ozke

nacionalne meje. Tretjič, priznavamo našo moralno dolžnost do oddaljenih tujcev, do tistih, ki najpogosteje potrebujejo naša pomoč. Naposled, spoznamo, da je nacionalni format, ki ga vsiljujejo nacionalne meje, moralno neupravičen.

Nacionalist utegne v tej kritični točki dokazovati nezvedljivo pluralnost vrednot, od katerih je vsaka primerna za različno skupnost, kot to počnejo moralni herderjanci, na primer Berlin in Margalit. Sama ideja o sistematično različnih nizih objektivnih (nerelativnih in neindeksikalnih) vrednot (vrst) je kajpada nekoliko problematična. Vrednote si utegnejo biti v navzkrižju v posameznem primeru – Marija utegne biti razpeta med vrednoto zvestobe in vrednoto neodvisnosti –, vendar pa ni jasno, da so vrednote *same na sebi* sistematično nezdružljive. Niti ni jasno, da načrtovalec človeštva (recimo Bog ali Zgodovina ali Evolucija) lahko in bi moral izločiti koherentne podmnožice vrednot in potem posameznim podmnožicam pripisal posamezne skupine. Družba, ki bi vztrajala na zvestobi ob popolnem zanemarjanju neodvisnosti, ne bi bila pravična, na splošno pa bi si ozek izbor vrednot, ki naj bi bile povezane v sveženj in bi jih uveljavljala dana družba, prizadeval ustvariti drastične, vendar nenujne omejitve. Neomejeni vrednostni pluralizem je domneva, ki jo dejansko strastno spodbijajo. Mnogi filozofi univerzalisti zanikajo, da je taka fragmentacija vrednot smiselna. Drugi zmerneje trdijo, da obstajajo jedrne vrednote, ki so obvezujoče za katerokoli skupino ljudi in katerih razpoložljivost povzroči, da je razhajanje manj dramatično. Moralni herderjanec ni relativist, tako da je domala prisiljen sprejeti tako zmerno trditev in soglašati, da obstaja jedro združujočih vrednot, ki so skupne vsem moralno sprejemljivim družbam. Največ, kar lahko ponudi, so "koktejli", ki vsebujejo podobne ali istovetne vrednote, vendar v različnih razmerjih. (Za predlog tega izhoda za moralnega herderjanca gre zahvala F. Klampferju.) Toda, zakaj naj bi potem ločitvene (vrste) vrednot imele prednost pred združujočimi in zaslužile posebno politično zaščito. Rezultat teh obravnav je, da je le majhna možnost, da obstaja veliko različnih, vendar resnično spoštovanja vrednih svežnjev vrednot, s katerimi bi lahko delala Zgodovina ali Bog. (Utegne se celo zgoditi, da ni nobenega.)

Če to drži, potem postane očitno, zakaj pri nacionalni identifikaciji zelo pogosto ne gre za globoko razhajanje glede resnih vrst vrednot. Najbližje, do česar lahko pridemo pri herderjanski nezvedljivi pluralnosti, so globalne razlike med velikimi religioznimi tokovi. Z gledišča herderjanskega pronacionalističnega razvitja imajo kajpada več slabih strani. Prvič, očitna praktična slaba stran: ti tokovi so preprosto preobsežni in preveč zajemajoči, da bi individuirali večino nacij, hkrati pa pogosto pomešani znotraj ene same nacije. Drugič, daleč je od tega, da bi bilo gotovo, da so prava moralna razhajanja med religijami tako velika, kakor bi morala biti, da bi utemeljila politično ločitev, ko pa so tako velika, da bi bili obe zadevni strani moralno na jasnem. (Spomnite se, herderjanec želi gojiti prave, ne pa zgolj domnevne vrednote.) Religija je herderjancu torej le v zelo omejeno pomoč. Ko se obrne k morali, pa postanejo obeti seveda še posebej žalostni. Najbolj priobčeni nacionalistični spopadi se preprosto ne prilegajo vzorcu vrednostnega pluralizma. Quebečani in anglofoni ne pristajajo na različne kode vrednot, kot ne pristajajo tudi Hrvati in Srbi (razen na dejanske veroizpovedne razlike, ki so le stežka razlike v sistemih vrednot in imajo v moji deželi same na sebi zelo majhen pomen

za ljudi z ulice). Ker mnogi ljudje razmišljajo o veroizpovednih razlikah kot paradigmatskih razlikah v vrednotah, je tu upravičeno svarilo. Razločevati bi morali med čustvenim nabojem pripadnosti k neki veroizpovedi (recimo srbskemu pravoslavju) – v nasprotju s pripadnostjo neki drugi (makedonski pravoslavni cerkvi ali katoličtvu) – in dejanskim razhajanjem v neindeksikalnih vrednotah, ki jih podpira vsaka veroizpoved. Za moralnega herderjanca so slednje tiste, ki štejejo, toda za večino članov zadevnih skupin v dvajsetem stoletju je tako razhajanje, če obstaja, nedoumljivo. Celo specialist za zgodovino religije na Balkanu, kaj šele povprečni nacionalist z ulice, je v težki stiski, ko mora identificirati vrednote, ki razločujejo različne pravoslavne cerkve (onstran indeksikalne preference za to ali "mojo" cerkev), ki se že stoletja bojujejo med sabo. Mnogi razsvetljeni verniki gledajo celo na veliko katoliško-pravoslavno ločnico kot na naključno, vrednostno nevtralno ločnico.

Globalna civilna družba

V razpravi o splošnih alternativah nacionalizmu smo orisali model, ki se opira na praktične nujnosti sobivanja raznih etnonacionalnih skupin znotraj ene države in čez državne meje in na moralni vrednoti razumevanja in strpnosti. To je zmerno kozmopolitski model, ki izreka dobrodošlico makroregionalnim integracijam, ki slabijo vlogo države, kot tudi mikroregionalni različnosti, ki pogosto seka državne meje. V okviru, ki prihaja iz ameriške politične teorije, bi njegovo jedro lahko opisali kot interaktivni multikulturalizem, obogaten s kozmopolitsko perspektivo. Prvič, v modelu gledamo na klasične države kot zgolj na eno vrsto politične organizacije med mnogimi drugimi makroregionalnimi, mikroregionalnimi in globalnimi vrstami. Te nedržavne oblike institucionalizirajo oblike politične solidarnosti, ki gredo preko ali ostajajo pod ali preprosto sekajo meje obstoječih držav. Danes mnogi govorijo o globalni civilni družbi, kjer s civilno družbo razumejo ravno mrežo ali odprti sistem združb, komunikacijskih središč in razprav. Ugledna britanska univerza London School of Economics je pravkar začela pripravljati projekt s takim naslovom. V nasprotju z globalnim kapitalom, ki ima svoje središče predvsem v ZDA, globalna civilna družba nima jasnega središča.

To kaže na nadaljnjo, za nekatere okuse utopično motivacijo. Mnogi ljudje dandanes gledajo na demokracijo in demokracijo cenijo ne zgolj kot mehanizem za občasno uveljavljanje oblasti volilnega telesa, temveč kot na nenehen proces javnega posveta. To gledišče je varno spravljeno v politični teoriji pod imenom "posvetovalna demokracija", različne podzvrsti tega gledišča pa so zagovarjali pomembni avtorji, kot so H. Arendt, A. Gutmann, J. Habermas in C. Santiago Nino. Kaj pa zdaj reči o mednarodnem odločanju vsaj med liberalnimi demokracijami? Če je javno posvetovanje taka vrednota znotraj demokratičnih držav, bi moralo biti pomembno tudi med državami. Sedanja diplomacija je dandanes kajpada zadeva specialistov, vendar v sodobnih liberalnih demokracijah opažamo porast javnega sodelovanja v razpravi o mednarodnih vprašanjih. Tako premišljeni nacionalisti kot kozmopoliti soglašajo s vsakdanjo puhlico, da si morajo udeleženci, da bi prišlo do koristne razprave, deliti repertoar simbolov, pomenov in splošnih načel. Poglejte, kaj se zgodi v odsotnosti takih skupnih točk: NATO-vo bombardiranje

Srbije in dejavnosti haškega sodišča za vojne zločine so naleteli na veliko sovražnosti in nerazumevanja v širši regiji, celo pri občinstvu, ki ni podpiralo Miloševićevo politiko, niti zločinske vojne dejavnosti srbskega in hrvaškega režima. Bombardiranje, v katerem napadalci niso tvegali domala nič, je bilo zelo v nasprotju s tradicionalno podobo, kako nekdo bojuje vojno, ki je zelo živa v regiji, in so ga interpretirali kot še en znak več ošabne arogance s strani ZDA. Na poskus haškega sodišča pripeljati pred roko pravice visoko postavljene generale so gledali kot na napad na vojne junake, ki žali nacionalni ponos in je vmešavanje v notranje zadeve.

Edina stabilna alternativa tovrstnemu nenehnemu nerazumevanju, ki smo ga pravkar ponazorili, je ustvaritev *skupne politične kulture prek državnih meja*. Vsaj kar zadeva liberalne demokratične dežele in tiste, ki si prizadevajo postati take – njihova vzajemna ravnanja bi morala posnemati posvetovalne vzorce znotraj vsake od njih. Skupna politična kultura kajpada tako predpostavlja kot – ko je enkrat vzpostavljena – krepi splošno kulturno razumevanje in vzajemno delovanje. Nadalje, solidarnost in sodelovanje bosta očitno ustvarila različne kroge povezanosti in civilne politike. Feministi/ke se bodo povezovale po eni liniji, ekologi po drugi, nasprotniki rasizma po tretji. Krogi povezanosti se bodo pogosto križali, kar se zdi naravno: ista oseba se lahko po eni liniji solidarizira s potlačenimi ženami v Iranu, po drugi z žrtvami nacionalizma na Kosovu, po tretji pa bo skrbela za zapuščene mačke v lastni četrti. Dejstvo, da se krogi pripadnosti in solidarnosti širijo in križajo, ponuja odgovor na pogosto kritiko, po kateri nas vsaka globalna, kozmopolitska solidarnost oddaljuje od lastne kulture in identitete. To ni res. Prekrižani krogi ravno tako dobro orišejo kulturno bližino in oddaljenost v primerih, ki so pri srcu našemu rodoljubnemu kritiku.

Končno, glavni ugovor proti današnji mednarodni skupnosti (kot tudi Evropski zvezi) je, da je preveč oddaljena od običajnih državljanov in od vsakdanjega demokratičnega odločanja. Globalna civilna družba bi tu lahko pomagala kot neka vrsta globalnega foruma, v katerem bi javnost presojala o delovanju mednarodne skupnosti in nanjo vplivala.

Preden sklenemo razpravo, se vrnimo k slovenskim razmeram. Tu je proevropsko stališče najbližji korak h kozmopolitizmu. Izolacionizem poskuša to zavreti in orisati Evropo v mračnih potezah. Dovolite mi tri kratke pripombe k tej temi. Izolacionist trdi:

PRVIČ, če se bodo majhne dežele, v tem primeru Slovenija, vključile v združeno Evropo, bodo postale provinca: “Dejansko lahko opažamo, kako se premosorazmerno z vključevanjem v Evropo na Slovenskem razrašča provincializem. (Mastnak, 1999: 32)

ODGOVOR: Treba je premisliti, ali z vključevanjem v Evropsko zvezo provincializem neke dežele raste bolj kot v primeru, če se ta dežela izolira. Dramatični primeri Albanije in Slovaške (kot tudi manj dramatičen primer Hrvatske) prej kažejo na to, da ekonomska in politična izolacija vodita k večjemu provincializmu. Težko je verjeti, da je slovensko intelektualno, recimo filozofsko, prizorišče danes bolj provincialno kot v obdobju Borisa Ziherla ali Vojana Rusa z njuno “sa-

moupravno" ali "AVNOJ-sko" etiko. Nasprotno, Mastnakov vtis, da se v Sloveniji razrašča provincializem, je nemara ravno rezultat upravičeno povečanih pričakovanj: kozmopolit, kot je Mastnak, morda – po povratku iz Cambridgea – zmotno vidi Slovenijo kot bolj provincialno ravno zato, ker se je sam intenzivno vključil v evropske tokove.

DRUGIČ, z vključevanjem izgineva državno-nacionalna suverenost, ki je po definiciji popolna.

ODGOVOR: Naprej treba je videti, če je taka popolna suverenost nekaj dobrega in ali je to tisto, kar hoče večina Slovencev. Na primer, eden od temeljnih razlogov za omejevanje suverenosti – omejena suverenost pa je za našega teoretika uničena suverenost – je varovanje človekovih pravic. Če bi Mastnak živel v popolnoma suvereni ali despotski državi, ki mu prepoveduje pisanje in objavljanje, ali bi prej glasoval za "uničenje" (to je tisto, kar mi imenujemo omejevanje) suverenosti ali pa bi raje žrtvoval svojo ustvarjalnost na oltar nacionalne suverenosti? Verjetno to prvo. Toda tedaj je popolna suverenost manjvredna kot, na primer, človekove pravice, in tako je razprava spet na začetku, ne pa na koncu.

TRETJIČ, evropski trg je neomejen, "neomejena svoboda trga pa je svoboda, ki je ni mogoče nadzirati ... Svobodni trg je bil lahko blagodejni mehanizem, dokler ga je obvladovala politična volja, dokler mu je lahko državni, nacionalni interes zarisoval meje." (Mastnak, 1999: 33)

ODGOVOR: Sprejemam Mastnakovo rezerviranost do neomejenega trga. Toda politična omejitev trga ni zagotovilo blagodejnosti, kot kaže politični voluntarizem, ki davi ekonomijo v številnih vzhodnoevropskih državah. Dalje, znotraj izolirane države lahko imamo neomejen trg, kot lahko imamo znotraj Evropske zveze omejenega. Zakaj bi morali biti prepričani, da je nacionalna politična volja edini ali celo ustrezni zarisovalec mej? Po mnenju mnogih ekonomistov lahko globalna ekonomska gibanja obrzda le globalna politična volja, torej nadnacionalni demokratični mehanizem odločanja: ena sama mala dežela se bo z močjo "nacionalne politične volje" le težko uprla nadnacionalnim družbam.

ČETRTIČ, Mastnak v knjigi razvija dolg in zanimiv argument o inherentnem rasizmu evropske kulture: sama ideja evropske kulture je nastala in se razvijala predvsem v nasprotju krščanstva (katolicizma) in islama. Slovenci bi se morali odpovedati taki ideologiji in s tem tudi idealu evropske kulture.

ODGOVOR: Celo če bi brez razprave sprejeli to zgodovinsko hipotezo, ostaja nesrečno dejstvo, da je sama Slovenija del katoliške in s tem – po Mastnaku – protimuslimanske tradicije. Če se Slovenija lahko odpove tej tradiciji, potem se ji lahko bržkone tudi Evropa. Če si ji Evropa ne more odpovedati, kako bi se ji lahko potem brez problemov odpovedala Slovenija? Naj sklenem: predstavljeni argumenti levega, nenacionalističnega izolacionizma niso prav prepričljivi. Morda Slovenci s tem, ko hočejo v Evropo, niti niso taki lemingi.

Sklep

Mnogi filozofi in politični teoretiki dvomijo o kozmopolitizmu bolj zaradi njegove domnevne nepraktičnosti kot zaradi njegove intrinzične vsebine. Dokazoval sem, da stopnjeviti kozmopolitizem sploh ni nepraktičen. Poudaril sem pomembne lastnosti kulture, ki gre preko ali pa stoji pod nacionalnimi mejami in tako potencialno poganja kozmopolitski pristop. Spomnili smo se, da znotraj vsake makroregije v svetu obstajajo zadostne kulturne podobnosti, ki utemeljujejo makroregionalno kulturo, le-ta pa je posrednik med čisto kozmopolitsko in čisto etnonacionalno kulturo. Kozmopolitska pluralistična kultura je najboljše sredstvo za udejanjenje temeljnih vrednot avtonomije, ustvarjalnosti in svobodne ter pomenljive komunikacije. Taka stopnjevita kozmopolitska pluralistična kultura je možna zgolj znotraj široko transnacionalnega političnega okvira. Široko transnacionalen, kozmopolitski politični okvir je torej dragocen glede na seznam temeljnih vrednot. Takemu okviru torej ne ugovarjajo na temelju neodvisnih presoj, kot trdijo nacionalisti. Potemtakem obstaja *prima facie* dolžnost, da se lotimo izgradnje takega okvira. Tu je potem naš odgovor na začetno dilemo pleme ali svet: nediskriminacijski kozmopolitizem (dober ali slab) ni edini tekmec nacionalizma. Dejanski nacionalisti vedo bolje kot njihovi filozofski zagovorniki: obstaja tretja opcija, koevolucija bližnjih kultur različnih etničnih skupin, ravno tako koevolucijo pa bi hoteli preprečiti. Vsi v svojih srcih globoko vemo, da konstruktivna kulturna prihodnost vsake srednjeevropske ali južnoevropske nacije ni v kakem oddaljenem kozmopolisu, temveč v samem konkretnem sodelovanju lokalnih sosednih skupnosti. Ko smo v filozofovi študiji, si to prizadevamo pozabiti, pronacionalistični filozof pa potem igra na našo pozabljivost, da bi nas soočil s svojo neprijetno dilemo: bodisi preširoko segajoč kozmopolitizem bodisi njegov cenjeni nacionalizem. Vendar pa je dilema zmotna: politično in zgodovinsko realna tretja opcija je običajno regija z dejanskim obsegom (srednja Evropa, Balkan), mnogo ožja in v tem smislu bolj "konkretna" in manj nejasna kot svet kot celota (kot bi predlagal apatridski kozmopolitizem) in širša kot posamezno etnično "pleme".[2] To pomeni predlagati neko vrsto kulturalističnega kozmopolitizma, ki je tesno povezan z realnostjo različnih soseščin. Posameznik značilno pripada večjemu številu prekrivajočih se, vendar ne nujno koncentričnih krogov kulturne bližine. Najširši lahko sega čez kontinente (na primer krog katoliških tradicij), medtem ko je najožji lahko omejen na kakšno precej izolirano vas s posebno mikrokulturo. Zagovornik kulturalistične kozmopolitske alternative bo storil dobro, če bo zasledoval ta širok repertoar možnosti.

prevedel Božidar Kante

[2] Kymlicka ponuja drugačno rešitev dileme: predlaga, da "si zagovorniki manjšinskih pravic le redkokdaj prizadevajo ohraniti njihovo 'avtentično' kulturo, če to pomeni živeti na isti način, kot so živeli njihovi predniki pred stoletji ..." (Kymlicka, 1995: 8) Predlog je tvegan: prvič, ni jasno, da je njegova dejstvena trditev pravilna; drugič, četudi je, je še vedno odprto, katere vidike načina življenja hočejo zagovorniki ohraniti in ni nobenega učinkovitega načina, kako povedati, da ne bodo vidiki, ki naj bodo ohranjeni, najbolj retrogradni, ksenofobični ali karkoli drugega; tretjič, vprašanje je načelno in ne zadeva le tisto, kar posamezniki *hočejo* ohraniti, temveč tudi ono, do česar *imajo pravico* ohraniti.

GRADED COSMOPOLITANISM

The paper offers a reply to the initial Tribe-or-World dilemma: the indiscriminate cosmopolitanism (good or bad) is not the only rival to nationalism. The actual nationalists know better than their philosopher advocates: there is the third option, the co-evolution of close cultures of different ethnic groups, and she would like to prevent precisely such a co-evolution. Also, we all know deep in our hearts that the constructive cultural future for each Central European or South-East European nation lies not in some distant cosmopolis, but in the very concrete cooperation of local neighboring communities. We tend to forget this when in philosopher's study, and the pro-nationalist philosopher then plays upon our forgetfulness to confront us with her unpleasant dilemma: either a too-wide ranging cosmopolitanism, or his cherished nationalism. But the dilemma is a false one: the politically and historically real third option is usually the actual encompassing region (Central Europe, Balkans), much narrower – and in that sense more 'concrete' and less confusing than the world as a whole (as an apatrid cosmopolitanism would suggest), and wider than a particular ethnic 'tribe'. This suggests a kind of culturalist cosmopolitanism, that is geared to the reality of varied neighborhoods. An individual typically belongs to several overlapping, but not necessarily concentric circles of cultural proximity. The widest can span continents (for instance, the circle of Catholic traditions), while the narrowest might be confined to one's rather isolated village with a specific micro-culture. A defender of culturalist cosmopolitan alternative will do well to attend to this wide repertory of possibilities.

Keywords: nationalism, cosmopolitanism, multiculturalism.

Literatura

Lu, Ch. (2000). "The One and Many Faces of Cosmopolitanism". *The Journal of Political Philosophy*, 8, str. 244-267.

Mastnak T. (1999). Diskusija v zborniku *Suverenost Slovenije,* Nova revija.

Mastnak, T. (1998). *Evropa med evolucijo in evtanazijo*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Nussbaum, M. (1996). "Patriotism and cosmopolitanism". V Cohen (ur.), *For Love or country*, Boston: Beacon Press.

Pogge, T. (1992). "Cosmopolitanism and Sovereignty". *Ethics,* 103, str. 48-75.

Waldron (1995). "The Cosmopolitan Alternative". V Kymlicka (ur.), *The rights of minority cultures*, Oxford: Oxford University Press.

Kymlicka (1995) (ur.). *The rights of minority cultures*. Oxford: Oxford University Press.